

ELIZA KOMIERZYŃSKA-ORLIŃSKA

GENEZA POLSKIEJ KRAJOWEJ KASY POŻYCZKOWEJ I JEJ DZIAŁALNOŚĆ NA ZIEMIACH POLSKICH

WPROWADZENIE

Od momentu likwidacji Banku Polskiego utworzonego w 1828 r.¹, aż do pierwszej wojny światowej, na ziemiach polskich obowiązywały systemy pieniężne i działały banki emisyjne państw zaborczych – Austrii, Niemiec i Rosji. Ziemie polskie bowiem, przez okres 123 lat, były włączone do trzech odrębnych organizmów gospodarczych i tym samym do różnych obszarów pieniężnych. Jak pisał H. Nowak w 1928 r. – „polityka banków emisyjnych państw zaborczych miała na względzie przede wszystkim interesy ogólnopaństwowe, częstokroć sprzeczne z interesami gospodarczymi poszczególnych ziem polskich; niemniej jednak instytucje emisyjne stanowiły podstawowy element przedwojennej struktury kredytowej kraju”². Oderwanie od systemów pieniężnych państw zaborczych nastąpiło dopiero w wyniku I wojny światowej.

Po zajęciu dawnego Królestwa Polskiego w sierpniu 1915 r. przez wojska państw centralnych, zostało ono podzielone na dwie strefy: niemiecką i austriacką. Na terenach okupowanych przez Niemcy zostało utworzone Generalne Gubernatorstwo Warszawskie, a na jego czele stanął gen. Hans Beseler. Organem pomocniczym Generalnego Gubernatora był tzw. Zarząd Cywilny, któremu przewodni-

Dr ELIZA KOMIERZYŃSKA-ORLIŃSKA – adiunkt w Katedrze Prawa Administracyjnego i Nauki o Administracji, Instytut Administracji i Prawa Publicznego, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Pl. Marii Curie-Skłodowskiej 5, 20-031 Lublin; e-mail: ekosieradzka@wp.pl; <https://orcid.org/0000-0002-3121-7443>

¹ Na ten temat zob. szerzej E. KOSIERADZKA, *Geneza banku centralnego na ziemiach polskich*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia”, sectio G (Ius) LXIII (2016), nr 1, s. 41-60.

² T.J. BUCZKOWSKI, H. NOWAK, *Bank Polski 1828-1928. Dla upamiętnienia stuletniego jubileuszu otwarcia*, Warszawa: Drukarnia Banku Polskiego 1928, s. 135.

czył Wolfgang von Kries. Suwalszczyzna i część Podlasia nie zostały włączone do Generalnego Gubernatorstwa i podlegały bezpośrednio dowództwu frontowemu. Natomiast na ziemiach zajętych przez Austrię utworzono Generalne Gubernatorstwo Lubelskie. Dnia 5 listopada 1916 r. cesarze Austrii i Niemiec proklamowali utworzenie Królestwa Polskiego, którego suwerenność nie była prawnie zagwarantowana, a granice nie zostały określone. Niewybranego króla zastępowała 3-osobowa Rada Regencyjna z ograniczonymi kompetencjami³.

Już po zajęciu przez Niemców Warszawy i znacznej części Królestwa Kongresowego wzrastało dążenie do uporządkowania ustroju pieniężnego i wówczas wydawało się, że mogłoby przyczynić się do tego utworzenie nowej instytucji emisyjnej. Podkreślenia jednak wymaga, że społeczeństwo polskie i władze okupacyjne wysuwały w tym zakresie odmienne koncepcje, które odpowiadały interesom każdej strony.

Już w końcu 1915 r. przedstawiciele polskich sfer gospodarczych opracowali (na gruncie Warszawskiego Komitetu Giełdowego) projekt, który w czerwcu 1916 r. przedstawiono władzom niemieckim. W projekcie tym określono zamiar utworzenia banku akcyjnego o kapitale 10 mln rubli z prawem emitowania biletów do wysokości 80 mln rubli, które miały być prawnym środkiem płatniczym na całym obszarze Królestwa Polskiego. Władze niemieckie nie zgłosiły początkowo zastrzeżeń do tej koncepcji. Zmieniło się to w związku z sytuacją polityczną i pojawieniem się aktu 5 listopada 1916 r., który przewidywał utworzenie państwa polskiego. Polski projekt uznano wówczas za nieaktualny i przekreślono zamiar pozostania przy walucie rublowej. Władze niemieckie szukały rozwiązania, które w przyszłości ułatwiłoby włączenie mającego powstać państwa polskiego do niemieckiego obszaru walutowego. Dla obszaru okupowanego przez Niemców postanowiono utworzyć oddzielną instytucję emisyjną, wzorowaną na niemieckich kasach pożyczkowych. Powołano do życia Polską Krajową Kasę Pożyczkową [dalej także cyt.:PKKP] – instytucję, która wbrew pierwotnym intencjom (zarówno niemieckim, jak i polskim) miała przetrwać 7 lat i przekształcić się po zakończeniu wojny w pierwszy bank emisyjny niepodległego państwa polskiego⁴.

³ L. KOKOCIŃSKI, *Pieniądz papierowy na ziemiach polskich*, Warszawa: Rosikon Press 1996, s. 68.

⁴ Z. KARPIŃSKI, *Ustroje pieniężne w Polsce od roku 1917*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1968, s. 17-18.

UTWORZENIE POLSKIEJ KRAJOWEJ KASY POŻYCZKOWEJ
I JEJ DZIAŁALNOŚĆ DO DNIA ODZYSKANIA PRZEZ POLSKĘ NIEPODLEGŁOŚCI

Dnia 9 grudnia 1916 r. powołano do życia na mocy rozporządzenia o utworzeniu „Polnische Landes Darlehnskasse”⁵ Polską Krajową Kasę Pożyczkową. Poprzez powołanie do życia tej instytucji i nadanie jej przywileju emitowania nowego znaku pieniężnego, nie została usunięta różnorodność ustrojów pieniężnych na ziemiach polskich. Nowa jednostka monetarna otrzymała nazwę marki polskiej. W ten sposób, po kilkudziesięcioletniej przerwie, przymiotnik „polski” odżył przy nazwie jednostki pieniężnej. Jednocześnie z nadaniem statutu PKKP (9 grudnia 1916 r.) ogłoszono rozporządzenie z 13 grudnia 1916 r.⁶, zrównujące markę polską z marką niemiecką i rozciągające na markę polską przepisy dotyczące marki niemieckiej. Władzom niemieckim przyświecały różne cele przy tworzeniu nowej instytucji emisyjnej – przede wszystkim chodziło o ograniczenie obszaru obiegu marki niemieckiej i stworzenie instrumentu, który miał wciągnąć okupowany obszar ziem polskich do finansowania wojny. Zgodnie z ówczesną polityczną koncepcją Rzeszy, forma w jakiej miała funkcjonować PKKP miała ułatwić włączenie przyszedłego państwa polskiego do niemieckiego obszaru walutowego. Z tego właśnie powodu nadano nowej jednostce pieniężnej nazwę marki. Kasa miała działać „pod nadzorem i kierownictwem” i „na rachunek” szefa administracji przy Generał-Gubernatorstwie Warszawskim, dlatego emitowane przez nią banknoty były podpisane przez szefa Zarządu Cywilnego Gubernatora von Kriesa (od jego nazwiska nazwano te banknoty później kriessowskimi)⁷.

Zgodnie z rozporządzeniem o utworzeniu „Polnische Landes Darlehnskasse”, celem PKKP miało być zaspokojenie potrzeb kredytowych obszaru objętego okupacją niemiecką. Instytucja ta miała osobowość prawną i, jak była o tym mowa wyżej, swoje czynności miała pełnić pod kierownictwem i na rachunek Generał – Gubernatorstwa Warszawskiego, pod nadzorem Rzeszy Niemieckiej. Rozporządzenie dało PKKP prawo zakładania filii na terenach objętych okupacją niemiecką. Centrala Kasy miała więc siedzibę w Warszawie⁸. Rozszerzenie działalności Kasy na teren okupacji austro-węgierskiej uzależniono od porozumienia się z rządem austro-węgierskim, które jednak nie doszło do skutku.

Kasa została upoważniona do emitowania biletów, opiewających na marki polskie i będących prawnym środkiem płatniczym na równi z marką niemiecką

⁵ Dz. Rozp. Nr 57, poz. 222; cyt. za: E. CZAPSKA, *Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa*, „Bank i Kredyt” 5-6 (1988), s. 21.

⁶ Dz. Rozp. Nr 57, poz. 223.

⁷ KARPIŃSKI, *Ustroje pieniężne w Polsce*, s. 21.

⁸ CZAPSKA, *Polska Krajowa*, s. 21.

(stosunek 1:1 według wartości nominalnej). Maksymalną granicę emisji wyznaczono na 1 mld marek⁹. Rozporządzenie ustanawiało także obowiązkowe zabezpieczenie emitowanych banknotów. Było ono jednak fikcją, ponieważ skarbiec PKKP przez cały okres jej istnienia nie posiadał ani jednego grama złota. Zabezpieczeniem było jednak zaręczenie Rzeszy Niemieckiej, że przy wycofaniu banknotów PKKP zostaną one zapłacone markami niemieckimi po cenie nominalnej. Do operacji *Polnische Landes Darlehnskasse* należało udzielanie pożyczek procentowych, dyskonto weksli, udzielanie pożyczek na należności w Banku Rzeszy, przyjmowanie sum w markach polskich i niemieckich na procent i bez procentu oraz świadczenie usług kasowych dla administracji. Wysokość udzielonej pożyczki nie mogła być niższa niż 100 marek polskich. Kredytu udzielano tylko w markach polskich, zaś spłata mogła być dokonywana w biletach Kasy lub w walucie niemieckiej. Okres, na jaki ich udzielano nie mógł przekraczać 6 miesięcy – były to więc pożyczki krótkoterminowe. Pracą PKKP miał kierować zarząd, w skład którego wchodził przewodniczący, jego zastępcy oraz członkowie. Zarządowi w wykonywaniu czynności pomagał pełnomocnik Rzeszy mianowany przez Kanclerza Rzeszy. Utworzona została także rada przyboczna, zwoływana na posiedzenia nadzwyczajne. Miała ona udzielać fachowych informacji zarządowi. Rozporządzenie przewidywało likwidację Kasy najpóźniej po upływie 2 lat od chwili formalnego utworzenia Królestwa Polskiego. Nadwyżka powstała po likwidacji i wycofaniu marek polskich oraz rezerwa utworzona z zysków Kasy miały być przekazane Państwu polskiemu¹⁰.

Oprócz rozporządzenia o utworzeniu PKKP ogłoszono szereg innych rozporządzeń, stwarzających podstawy prawne do działalności Kasy w dziedzinie emisji i kredytu. Należało do nich m.in. rozporządzenie z dnia 14 kwietnia 1917 r. postanawiające, że z dniem 26 kwietnia 1917 r. jedynym prawnym środkiem płatniczym w Generał-Gubernatorstwie Warszawskim będzie marka polska¹¹.

Rozporządzenie to ustaliło relację 216 marek za 100 rubli. Zobowiązania spłacano markami dopóki kurs rubla na rynku przekraczał ten stosunek, natomiast po spadku kursu poniżej tego poziomu dłużnicy spłacali swe zobowiązania rublami o spadającej wartości. Wywoływało to objawy spekulacyjne, zwłaszcza przy licznych wówczas transakcjach nieruchomościami miejskimi i ziemskimi, obciążonymi długami hipotecznymi. Dodatkowo na wahania kursowe wpływały też inne czynniki: napływające ze wschodu w dużych ilościach banknoty rublowe

⁹ BUCZKOWSKI, NOWAK, *Bank Polski 1828-1928*, s. 174. A. Mikos podaje, że pierwsza emisja wyniosła 23 mln marek, TAZ, *Ustrojowa pozycja banku centralnego w Polsce*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck 2006, s. 16.

¹⁰ CZAPSKA, *Polska Krajowa*, s. 21.

¹¹ Dz. Rozp. z 1917 r. Nr 69, poz. 290; cyt. za: CZAPSKA, *Polska Krajowa*, s. 21.

(różnych kategorii – carskich, dumskich i kierenek) oraz zapotrzebowanie na ruble ze strony władz austriackich, które płaciły nimi za zakupy żywności na Ukrainie. Pod wpływem nalegań ze strony polskiej władze okupacyjne położyły kres wątpliwościom prawnym i wydały rozporządzenie z 29 czerwca 1918 r.¹² ustalające, że wierzyciel ma prawo nie przyjmować rubli przy spłacie należności powstałych przed 26 kwietnia 1917 r.¹³

PKKP rozpoczęła swą działalność 26 kwietnia 1917 r. Podstawowym jej zadaniem w okresie okupacyjnym było odciążenie Banku Rzeszy, przez zmniejszenie obiegu marek niemieckich na terenie Generał-Gubernatorstwa Warszawskiego. Cel ten Kasa miała osiągnąć poprzez wycofywanie marek niemieckich znajdujących się w obiegu i zasilenie nimi skarbcza Banku Rzeszy oraz poprzez zaspokojenie potrzeb władz okupacyjnych markami polskimi zamiast, jak dotychczas, emisją marek niemieckich. Inne czynności Kasy nie miały większego znaczenia¹⁴.

Tak więc, mimo zapewnień władz okupacyjnych, że PKKP będzie instytucją wspierającą gospodarkę i bankowość kraju, jej działalność była nakierowana na zaspokajanie potrzeb finansowych Rzeszy Niemieckiej i władz okupacyjnych. PKKP nie realizowała zadań przypisanych jej przez statut. Nie zaspokajała potrzeb kredytowych kraju i nie stanowiła pomocy dla banków polskich jako ich centralna instytucja emisyjna. Swoją działalnością Kasa wyrządziła życiu gospodarczemu poważne szkody. Po pierwsze – negatywną działalnością Kasy była ogromna emisja marek polskich, nieuzasadniona obrotem gospodarczym, powodująca zachwianie równowagi rynkowej i poważny wzrost inflacji; po drugie – wyciągnięcie z terenów okupacji niemieckiej znacznych ilości złota i srebra, które stanowiły wzmocnienie zapasu kruszcowego Banku Rzeszy (Kasa skupowała monety złote i srebrne i odsyłała je do Reichsbanku). Pamiętać też należy, że wierzytelności PKKP i wszystkie jej fundusze były przechowywane w bankach niemieckich. W momencie odzyskania przez Polskę niepodległości rząd Rzeszy położył na nich areszt, traktując je jako rezerwę na pokrycie pretensji posiadaczy biletów Kasy drukowanych przed 11 listopada 1918 r. Przez ponad trzy lata uniemożliwiło to wykorzystanie rezerw przez PKKP. Dopiero 18 grudnia 1922 r. na konferencji w Dreźnie została uregulowana sprawa odpowiedzialności Rzeszy za okupacyjne emisje na korzyść Polski. Jednak do tego czasu, w wyniku silnej inflacji w Niemczech, wartość funduszy PKKP spadła do tak niskiego poziomu, że nie odegrały one większej roli. Ważne jest także to, że PKKP traktowano jako instytucję tymczasową. Zgodnie z rozporządzeniem o utworzeniu PKKP – miała być ona zlikwidowana na zlecenie kanclerza Rzeszy

¹² Dz. Rozp. z 1918 r. Nr 119, poz. 465; cyt. za: KARPIŃSKI, *Ustroje pieniężne w Polsce*, s. 23-24.

¹³ KARPIŃSKI, *Ustroje pieniężne w Polsce*, s. 23-24.

¹⁴ BUCZKOWSKI, NOWAK, *Bank Polski 1828-1928*, s. 175.

najpóźniej po upływie dwóch lat od chwili formalnego utworzenia Królestwa Polskiego. Planowano więc po dwóch latach bezpośrednie włączenie finansów polskich do systemu walutowego państwa niemieckiego i podporządkowanie ich zasadniczym celom polityki Reichsbanku¹⁵.

W 1922 r. St.A. Kempner pisał: „Polityka ówczesna Niemiec, proklamująca niepodległe państwo polskie, a zmierzająca do stworzenia małej jednostki państwowej [...] miała na celu całkowite uzależnienie tej jednostki od państw centralnych, a właściwie samych Niemiec. Owa Polska niepodległa w miniaturze miała stać się w zamierzeniu «Hinterlandem», wtłoczonym w system gospodarczy niemiecki, eksploatowanym przez Niemcy i pozbawionym samodzielnych podstaw ekonomicznych. Przygotowano z góry grunt do tego systemu”¹⁶.

UJEDNOLICANIE OBIEGU PIENIĘŻNEGO NIEPODLEGŁEGO PAŃSTWA POLSKIEGO

W zakończonej w 1918 r. I wojnie światowej wszystkie trzy mocarstwa zabiorcze poniosły klęskę. Niemcy i Austria zostały pokonane przez aliantów, Rosja – zniszczona przez rewolucję bolszewicką. W listopadzie 1918 r. powstało niepodległe Państwo polskie, które na początku swego istnienia nie miało jeszcze wykształconego ustroju politycznego ani wytyczonych granic. Trzeba było na to kilku lat. Naczelnikiem Państwa został Józef Piłsudski, przeprowadzono wybory do Sejmu, który w marcu 1921 r. uchwalił konstytucję, nadającą Polsce ustrój demokracji parlamentarnej¹⁷.

W pierwszym etapie istnienia Polski niepodległej, w obiegu prawnym, poza markami polskimi (emitowanymi przez niemieckiego okupanta) pozostawały marki niemieckie i wschodnie, ruble carskie oraz korony. Stopniowo znoszono terytorialną odrębność walutową. Ustawą Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej z dnia 7 grudnia 1918 r.¹⁸ postanowiono, że jedyną instytucją emisyjną państwa polskiego jest PKKP oraz ustanowiono markę polską prawnym środkiem płatniczym na całym obszarze Rzeczypospolitej. Ustawa ta zapowiadała również ustalenie stosunku innych walut do marki polskiej¹⁹. Markę polską ustanowiono tym

¹⁵ CZAPSKA, *Polska Krajowa*, s. 22-23.

¹⁶ St. A. KEMPNER, *Dzieje gospodarcze Polski porobiorowej w zarysie*, Warszawa: Druk K. Kowalewskiego 1922, s. 412.

¹⁷ KOKOCIŃSKI, *Pieniądz papierowy*, s. 74.

¹⁸ Ustawa Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, Dz. U. z 1918 r. Nr 19, poz. 56 z późn. zm.

¹⁹ H. NOWAK, *Bankowość w Polsce*, Warszawa: Skład Główny w „Domu Książki Polskiej” 1932, s. 234-235.

samym przymusowym środkiem płatniczym na obszarze całej Polski, choć *de facto* wielowalutowość nadal występowała²⁰.

Ujednolicenie obiegu pieniężnego w oparciu o markę polską następowało etapami. W pierwszej kolejności – jako najłatwiejsze – zostało uregulowane zagadnienie marki niemieckiej. Ustawa z dnia 20 listopada 1919 r.²¹ ustaliła, że na obszarze byłej dzielnicy pruskiej jedynym prawnym środkiem płatniczym jest marka polska. Bardziej skomplikowane było zagadnienie rubla, do którego duża część społeczeństwa wykazywała przywiązanie. Na mocy ustawy z dnia 29 kwietnia 1920 r. o zakazie dokonywania wypłat w walucie rublowej rosyjskiej i przerahowaniu zobowiązań rublowych na marki polskie²² ruble przestały być prawnym środkiem płatniczym, a zobowiązania rublowe miały być przeliczane w dawnym stosunku parytetowym, tj. 100 rubli = 216 marek polskich. Wymiany rubli nie dokonano, a obroty nimi odbywały się na zasadach obrotów walutami zagranicznymi. Największe trudności – pod względem gospodarczym i politycznym, wywoływała sprawa korony austriacko-węgierskiej, która po rozpadnięciu się monarchii i Banku Austriacko-Węgierskiego została oderwana od swego banku emisyjnego i stała się walutą „bezdonną”. Poza kwestią przyszłego rozliczenia z Bankiem Austriacko-Węgierskim narastał problem sprzecznych interesów ekonomicznych poszczególnych dzielnic. Dopiero 15 stycznia 1920 r. uchwalono ustawę, która wprowadziła markę polską jako prawny środek płatniczy na całym obszarze państwa przy przeliczeniu zobowiązań opiewających na korony w stosunku 100 koron = 70 marek²³. Następna ustawa z dnia 24 marca 1920 r. o stemplowaniu i wymianie banknotów koronowych, emitowanych przez Bank Austriacko-Węgierski²⁴, nakazywała wymianę biletów koronowych na banknoty markowe – co ostatecznie nastąpiło w czerwcu 1920 r. i w ten sposób w pierwszej połowie 1920 r. ujednolicono obieg pieniężny na obszarze całego państwa w jego ówczesnych granicach. Do uregulowania pozostawały jeszcze sprawy pieniężne na Górnym Śląsku i w stosunku do Wolnego Miasta Gdańska. W tych sprawach Polska nie mogła postępować samodzielnie, lecz była skrępowana narzuconymi

²⁰ A. JEZIEŃSKI, C. LESZCZYŃSKA, *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa: Wydawnictwo Key Text 2001, s. 324.

²¹ Ustawa z dnia 20 listopada 1919 r. o walucie w obrębie byłej dzielnicy pruskiej, Dz. U. Nr 91, poz. 492.

²² Ustawa z dnia 29 kwietnia 1920 r. o zakazie dokonywania wypłat w walucie rublowej rosyjskiej i przerahowaniu zobowiązań rublowych na marki polskie, Dz. U. Nr 38, poz. 216.

²³ Ustawa z dnia 15 stycznia 1920 r. w przedmiocie ustanowienia marki polskiej prawnym środkiem płatniczym na całym obszarze Rzeczypospolitej, Dz. U. Nr 5, poz. 26.

²⁴ Ustawa z dnia 24 marca 1920 r. o stemplowaniu i wymianie biletów koronowych, emitowanych przez Bank Austriacko-Węgierski, Dz. U. Nr 28, poz. 166.

jej postanowieniami międzynarodowymi. Ostatecznie, po wielu perturbacjach, rząd polski rozporządzeniem RM z dnia 21 grudnia 1922 r. w przedmiocie zaprowadzenia waluty polskiej na górnośląskiej części Województwa Śląskiego²⁵ ustalił, że z dniem 1 listopada 1923 r. waluta polska będzie w górnośląskiej części województwa śląskiego jedynym prawnym środkiem płatniczym. Po 1 listopada 1923 r. marka niemiecka stała się na Górnym Śląsku walutą zagraniczną. Przeprowadzenie unifikacji walutowej z Gdańskiem nie zakończyło się pomyślnie. W marcu 1924 r., parę tygodni przed powstaniem Banku Polskiego, władze gdańskie powołały odrębną instytucję emisyjną „Bank von Danzig”, emitującą własne środki obiegowe pod nazwą guldena gdańskiego²⁶.

POLSKA KRAJOWA KASA POŻYCZKOWA
W OKRESIE II RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ.
PODSTAWY PRAWNE FUNKCJONOWANIA I JEJ DZIAŁALNOŚĆ

Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa została w dniu odzyskania przez Polskę niepodległości (11 listopada 1918 r.) przejęta przez władze polskie jako instytucja państwowa. Jak podaje E. Czapska, oficjalna notatka dotycząca przejęcia Kasy umieszczona została w protokołach PKKP i brzmiała: „Dnia 11 listopada 1918 r. o godz. 1-szej Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa, stworzona i rządzona przez władze okupacyjne niemieckie od 26 kwietnia 1917, przeszła w ręce polskie. Z polecenia polskiego komisarza rządowego Józefa Englicha zarząd Kasy objął: Stanisław Karpiński jako przewodniczący i Zygmunt Chamiec jako zastępca”²⁷. Dnia 24 listopada 1918 r. Stanisław Karpiński został zatwierdzony przez Radę Ministrów na stanowisko prezesa zarządu PKKP. Dzięki jego wysiłkom i przy współudziale Wacława Fajansa (oddelegowanego z Ministerstwa Skarbu do pracy nad nową ustawą Kasy) już dnia 7 grudnia 1918 r. powstały podstawy prawne do dalszej działalności Kasy. Ustawa Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej została ogłoszona w formie dekretu Naczelnika Państwa²⁸.

Pierwszy artykuł ustawy stanowił, że Kasa jest jedyną emisyjną instytucją bankową państwa polskiego, centralną kasą urzędów państwowych i miejscem

²⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 grudnia 1922 r. w przedmiocie zaprowadzenia waluty polskiej na górnośląskiej części Województwa Śląskiego, Dz. U. Nr 115, poz. 1038.

²⁶ KARPIŃSKI, *Ustroje pieniężne w Polsce*, s. 37-43; zob. także: A. JEZIEŃSKI, *Reformy pieniężne w Polsce w perspektywie historycznej*, „Bank i Kredyt” 10 (1994), s. 11.

²⁷ Protokół PKKP z dnia 11.11.1918 r., Akta PKKP, AAN; cyt. za: CZAPSKA, *Polska Krajowa*, s. 24.

²⁸ CZAPSKA, *Polska Krajowa*, s. 24.

przechowywania depozytów, znajdujących się pod opieką państwa. Z ustawy wynikało, że Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa ma być instytucją przejściową „zanim na mocy uchwały sejmowej nie zostanie powołany do życia Bank Polski”. Ustawa określała dokładnie sumę marek polskich, wyemitowanych przez PKKP do dnia 11 listopada 1918 r. – 880 150 867 marek i 50 fenigów. Odpowiedzialnością za tę emisję zostało obciążone państwo niemieckie. Natomiast dalsza emisja marek polskich (tzn. poza sumę wskazaną wyżej wypuszczoną do 11 listopada 1918 r.) prowadzona miała być przez PKKP na rachunek państwa polskiego, pod nadzorem rządu (a zwłaszcza Ministerstwa Skarbu). Emisja, która miała być dokonana po 11 listopada 1918 r. nie mogła, zgodnie z ustawą, przekraczać 500 mln marek. Marka polska stała się prawnym środkiem płatniczym w całym państwie i miała być przyjmowana przez wszystkie urzędy według wartości nominalnej. Stosunek marek polskich do rubli lub koron prawnie obiegających jeszcze w niektórych dzielnicach kraju był ustalany periodycznie przez Ministra Skarbu. Wszystkie bilety PKKP miały być zabezpieczone złotem lub innymi walorami (weksłami, towarami, polskimi papierami procentowymi i dywidendowymi oraz banknotami innych państw). Pożyczki udzielano w markach polskich na okres nie dłuższy niż 6 miesięcy. Spłata pożyczek miała następować w markach polskich lub w przyszłej walucie polskiej. PKKP przyjmowała tylko bezprocentowe wkłady gotówkowe (bądź na rachunek bieżący zwyczajny lub przekazowy). Kasa mogła udzielać krótkoterminowych, najdłużej 6-miesięcznych, pożyczek Skarbowi Państwa i gminom, tylko na zasadzie każdorazowego postanowienia Rady Ministrów, zatwierdzanego przez Naczelnika Państwa, a po zebraniu się Sejmu jedynie na podstawie uchwały sejmowej. Ustawa przyznawała Kasie prawo otwierania oddziałów na całym obszarze państwa, po zatwierdzeniu stosownego wniosku zarządu przez Ministra Skarbu. Zarząd Kasy został powierzony dyrekcji, która była złożona z naczelnego dyrektora i jego zastępcy mianowanych przez premiera na wniosek Ministra Skarbu. Cały roczny zysk Kasy miał być przelewany na fundusz rezerwowy, o którego przeznaczeniu, tak jak i o likwidacji Kasy, miał decydować Sejm. Ustawa weszła w życie z dniem jej ogłoszenia, a straciła moc obowiązującą ustawa Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej z dnia 9 grudnia 1916 r. (art. 1-7, art. 10, art. 14-15, art. 18, art. 21).

Przepisy ustawy o dopuszczalnej granicy emisji i zasadach udzielania pożyczek Skarbowi Państwa wkrótce uległy zmianie. Kolejne uchwały sejmowe i ustawy rozszerzały przyjętą granicę, a później nie zawsze były respektowane. Już dekret z dnia 8 lutego 1919 r. pozwolił na dodatkową emisję 250 mln marek polskich²⁹.

²⁹ Dekret z dnia 8 lutego 1919 r., Dz. U. Nr 14, poz. 167.

Również inne przepisy statutowe Kasy uległy zmianie. Dnia 14 lipca 1920 r. została wydana ustawa o zmianie art. 5 pkt a ustawy Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, która złagodziła warunki zabezpieczenia emisji na potrzeby kredytu Skarbu Państwa³⁰. Ustawa z dnia 15 kwietnia 1921 o zmianie artykułów 10 i 12 ustawy Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej (Dz. Pr. z 1918 r. Nr 19, poz. 56)³¹ wprowadziła zmiany w wymienionych artykułach 10 i 12 ustawy PKKP. Nowy art. 10 rozszerzał działalność Kasy – pozwalał na przyjmowanie wkładów gotówkowych na rachunki terminowe oraz dokonywanie przekazów zarówno krajowych, jak i zagranicznych. Wkłady gotówkowe mogły być przyjmowane nie tylko bezprocentowo, ale także za oprocentowaniem. Nowy art. 12 zezwalał Kasie na pobieranie procentów od tej części pożyczek udzielanych Skarbowi Państwa, która przewyższała sumę rzeczywiście dokonanej nie pokrytej emisji biletów PKKP³².

Ustawa PKKP miała na celu stworzenie warunków jej działalności tylko w ciągu najbliższych miesięcy. Panowało przekonanie, że powstanie Banku Polskiego³³ będzie podstawą uporządkowania stosunków finansowych, a reforma pieniężna wejdzie w życie szybko i bez przeszkód. Jednak nie tak łatwo było uporządkować życie gospodarcze kraju i stworzyć podstawy jego szybkiego rozwoju. Brakowało niezbędnego doświadczenia w kierowaniu gospodarką, a ten brak wynikał z długotrwałego uzależnienia Polski od zaborców.

Od 11 listopada 1918 r. PKKP działała pod zarządem polskim. Jak pisze E. Czapska: „przed władzami odradzającej się Polski stały w dziedzinie finansów dwa zasadnicze zadania:

- ujednoczenie obiegu pieniężnego na obszarze zjednoczonego państwa,
- przeprowadzenie reformy pieniężnej, czyli stworzenie nowego własnego pieniądza o możliwie stałej wartości.

Wraz z przeprowadzeniem reformy pieniężnej miał powstać Bank Polski, który przejąłby funkcję emisyjną po zlikwidowaniu PKKP³⁴. Należy zgodzić się z W. Baką, że „zasługą PKKP było dokonanie unifikacji systemu pieniężnego na ziemiach polskich poprzez wprowadzenie w miejsce wycofywanych

³⁰ Zob. ustawa z dnia 14 lipca 1920 r. o zmianie art. 5 punktu a ustawy Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, Dz. U. Nr 62, poz. 402.

³¹ Ustawa z dnia 15 kwietnia 1921 r. o zmianie artykułów 10 i 12 ustawy Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej (Dz. Pr. z 1918 r. Nr 19, poz. 56), Dz. U. Nr 38, poz. 227.

³² Tamże.

³³ Na ten temat szerzej zob.: E. KOMIERZYŃSKA-ORLIŃSKA, *The Foundation and Organization of the Bank of Poland Joint Stock Company*, „Annales Universitatis Mariae-Curie-Skłodowska”, sectio G (Ius) LXV (2018), nr 1, s. 53-67.

³⁴ CZAPSKA, *Polska Krajowa*, s. 25.

z obiegu rubli rosyjskich i koron austriackich, jednolitej jednostki pieniężnej – marki polskiej”³⁵.

Zadania, które zostały postawione przed PKKP, były ściśle związane z postawionymi wyżej problemami. Tymczasowa, jak się zdawało, działalność Kasy miała na celu m.in. przygotowanie warunków przyszłemu Bankowi Polskiemu. W przeprowadzeniu unifikacji waluty i przewycięzeniu problemów z nią związanych brała udział także PKKP. Jej zadanie polegało m.in. na uruchamianiu oddziałów we wszystkich dzielnicach kraju i zaopatrywanie ich w marki polskie. Ponadto Kasa przyjmowała ruble przy wpłatach na 5% pożyczki państwowe i dostarczała je rządowi na potrzeby administracji i wojska. PKKP miała też obowiązek zakupywania dla Skarbu na rynku krajowym biletów koronowych za marki. Z tego obowiązku została zwolniona dopiero rozporządzeniem Ministra Skarbu z dnia 24 grudnia 1919 r. w przedmiocie ustanowienia stosunku marek polskich do koron³⁶. Zadaniem PKKP było również przeprowadzenie wymiany koron na marki polskie po kursie 70 marek za 100 koron. Dnia 1 maja 1919 r. PKKP przejęła galicyjskie oddziały Banku Austriacko-Węgierskiego. Kasa rozszerzyła także swoją działalność na przyznane Polsce obszary Górnego Śląska (w czerwcu 1922 r. otworzyła oddział w Katowicach, a do 31 grudnia 1923 r. oprócz Oddziału Głównego w Warszawie działały 44 oddziały prowincjonalne)³⁷.

Podstawową czynnością PKKP była emisja banknotów, która stanowiła dominującą pozycję pasywów Kasy³⁸. Obieg banknotów systematycznie powiększał się wskutek wzrastającej emisji, a w 1923 r. doszedł do rozmiarów astronomicznych. W 1923 r. nastąpił najszybszy wzrost obiegu. Było to bezpośrednią przyczyną przejścia z fazy inflacji do hiperinflacji³⁹. Jednocześnie bowiem ze wzrostem obiegu spadała realna wartość, a więc i siła nabywcza marki polskiej. Emisja była dokonywana głównie w celu udzielania kredytu Skarbowi Państwa. Potrzeby skarbowe stale rosły, a wpływy z podatków były nikłe. Kolejne ekipy rządowe były zmuszone do wydawania wciąż nowych uchwał powodujących wzrost emisji banknotów. Tylko w ciągu dwóch pierwszych lat granica emisji została podwyższona do 55 mld mkp⁴⁰.

³⁵ W. BAKA, *Bankowość centralna. Funkcje – metody – organizacja*, Warszawa: Biblioteka Menedżera i Bankowca 2001, s. 91.

³⁶ Rozporządzenie Ministra Skarbu w przedmiocie ustanowienia stosunku marek polskich do koron, Dz. U. z 1919 r. Nr 96, poz. 513.

³⁷ CZAPSKA, *Polska Krajowa*, s. 25-26.

³⁸ Tamże, s. 27.

³⁹ Z. LANDAU, *Waluta polska w latach inflacji*, „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego” 1 (1966), s. 25.

⁴⁰ W. ROSZKOWSKI, *Kształtowanie się podstaw polskiej gospodarki państwowej w przemyśle i bankowości w latach 1918-1924*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1982, s. 197.

Należy podkreślić, że – zgodnie ze Statutem – wzrost emisji mógł być dokonywany jedynie na mocy uchwały Rady Ministrów i ustawy sejmowej, ale często nie przestrzegano tych przepisów. Niedobory budżetowe zmuszały Ministrów Skarbu do wydawania poleceń dyrekcji PKKP zwiększenia emisji banknotów bez wymaganej podstawy prawnej, co zresztą w publicznej dyskusji na ten temat zyskało powszechną aprobatę. Było to bardzo niebezpieczne, ponieważ stwarzało możliwości nieograniczonej emisji na rzecz Skarbu Państwa⁴¹. Z. Landau zwraca uwagę na inną przyczynę wzrostu emisji: „na udzielanie przez banki państwowe kredytów na cele gospodarcze [...] i dokonywanie przez instytucję emisyjną skupu walut obcych, dewiz i złota, które w przyszłości miały stanowić podkład nowoemitowanej waluty”⁴².

Po stronie pasywów na uwagę zasługują także rachunki żyrowe osób i przedsiębiorstw prywatnych. Dokonywanie wkładów w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej spadało, zapewne z powodu ich niskiego oprocentowania, które – jak podawał E. Taylor – nie przekraczało 7,5%, podczas gdy inflacja powodowała znacznie szybszy spadek wartości marki⁴³. Gdy chodzi o aktywa PKKP, podstawową pozycję zajmował dług Skarbu Państwa.

W początkowych latach okresu międzywojennego PKKP większość swych środków przeznaczała właśnie na kredyty dla Skarbu Państwa, które służyły przede wszystkim celom militarnym oraz dotowaniu odbudowy kraju. W 1921 r. sytuacja uległa zmianie. Od tej pory bieżący dług Skarbu Państwa był niższy niż przyrosty emisji, co tłumaczy się wzrostem znaczenia kredytów gospodarczych udzielanych przez PKKP. Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa udzielała kredytów gospodarczych w formie dyskonta weksli, pożyczek terminowych, towarowych i otwartego kredytu. W początkowym okresie PKKP w niewielkim stopniu finansowała gospodarkę⁴⁴.

Jak pisał J. Kulikowski w 1923 r.: „skąpe udzielanie kredytów na cele gospodarcze wpływało przede wszystkim z panującego w PKKP przekonania, że emisja na cele gospodarcze zwiększa inflację”⁴⁵. W tym okresie kapitał prywatny nie wywierał nacisku na instytucję centralną, zaspokajając potrzeby kredytowe w bankach prywatnych. Wraz ze wzrostem inflacji narastały trudności kredytowe. W związku z tym, pod koniec 1923 r. uległ odwróceniu stosunek kredytów

⁴¹ CZAPSKA, *Polska Krajowa*, s. 27-28.

⁴² LANDAU, *Waluta polska*, s. 26.

⁴³ E. TAYLOR, *Inflacja polska*, Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk 1926, s. 268.

⁴⁴ CZAPSKA, *Polska Krajowa*, s. 28.

⁴⁵ J. KULIKOWSKI, *Kredyt w Polsce w dobie inflacji*, Poznań: Fiszer i Majewski Księgarnia Uniwersytecka, Drukarnia Spółki Zjednoczenia Młodzieży 1923, s. 65.

przyznanych przez PKKP i banki prywatne. W tym czasie PKKP przyznała 71% kredytów, a prywatne instytucje kredytowe zaledwie 29%⁴⁶. Tak więc jednym z efektów inflacji był wzrost znaczenia sektora państwowego w bankowości. Należy zgodzić się z W. Morawskim, że raczej nie była to zamierzona polityka etatyzacyjna, a banki państwowe po prostu wypełniały lukę powstałą na skutek słabości banków prywatnych. Lata inflacji przyniosły bowiem z jednej strony burzliwy rozwój liczny banków prywatnych, z drugiej – destrukcję jej rzeczywistego potencjału finansowego. To wtedy powstały zasadnicze przesłanki późniejszego upadku bankowości prywatnej i faktycznej etatyzacji tej dziedziny życia gospodarczego. Państwowa była, przede wszystkim, instytucja emisyjna Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa, która nie próbowała nawet odgrywać roli „banku banków”, zasilając kredytami wprost życie gospodarcze i tym samym występując jako konkurent banków prywatnych⁴⁷.

Również Z. Landau podkreśla, że okoliczność iż „państwo de facto zdobyło dominującą pozycję na rynku kredytowym [...] nie wynikała z żadnych z góry założonych planów czy koncepcji etatyzacji bankowości. Odwrotnie – państwo zdecydowane było popierać rozwój bankowości prywatnej, ale obiektywna sytuacja gospodarcza powodowała ucieczkę wkładów z sieci banków prywatnych i konieczność wypełnienia powstającej próżni przez udzielanie kredytów bezpośrednio przez centralną instytucję emisyjną. Można więc stwierdzić, że okres inflacji, a szczególnie jej przejście w hiperinflację, spowodowały – wbrew woli rządu – etatyzację kredytu, a tym samym ograniczenie roli bankowości prywatnej na rzecz Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej. Inne banki państwowe nie odgrywały jeszcze poważniejszej roli”⁴⁸.

Po stronie aktywów PKKP zwraca także uwagę zapas złota, którego stan prawie podwajał się z roku na rok. Aż 40% ogólnego wzrostu pochodziło z udziału Polski w aktywach likwidującego się Banku Austriacko-Węgierskiego, zaś pozostałe złoto PKKP nabyła w drodze skupu. W dziedzinie walutowej działalność Kasy polegała na dokonywaniu operacji na giełdach krajowych i zagranicznych. W 1922 r. zapoczątkowała ona szereg transakcji nowego typu w tej dziedzinie, do których należy zaliczyć: sprzedaż i kupno dewiz na termin, transakcje reportowe, udzielanie kredytu rembursowego w funtach szterlingach oraz przyjmowanie

⁴⁶ CZAPSKA, *Polska Krajowa*, s. 28.

⁴⁷ W. MORAWSKI, *Bankowość prywatna w II Rzeczypospolitej*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej 1996, s. 45; TENŻE, *Polska bankowość prywatna w okresie inflacji 1918-1923*, „Bank i Kredyt” 5-6 (1991), s. 40 n.

⁴⁸ Z. LANDAU, *Etatyzacja polskiej bankowości prywatnej w II Rzeczypospolitej*, „Bank i Kredyt” 5-6 (1991), s. 33.

wkładów w walutach zagranicznych⁴⁹. W. Roszkowski wspomina o jeszcze jednym zadaniu Kasy: „Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa administrowała także Skarbem Narodowym, ustanowionym 29 stycznia 1919 r. jako specjalny fundusz zebrany z ofiar prywatnych w postaci kruszców, walut, obligacji i akcji oraz papierów wartościowych, który miał być przekazany przyszłemu Bankowi Polskiemu. 15 listopada 1921 r. sprecyzowano bliżej cel Skarbu Narodowego – miało nim być zabezpieczenie przyszłej waluty polskiej. Poza ofiarami osób prywatnych gromadzono tu odtąd również kruszce, stanowiące własność państwa, oraz zebrane przez instytucje państwowe w drodze skupu”⁵⁰.

REFORMY WŁADYSŁAWA GRABSKIEGO I OSTATNI ETAP DZIAŁALNOŚCI PKKP (JEJ LIKWIDACJA)

Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa nie zdołała poradzić sobie z narastaniem hiperinflacji⁵¹, która w ciągu kilku lat doprowadziła do dewastacji systemu pieniężnego, opartego na marce polskiej. Konieczne stało się przeprowadzenie gruntownej reformy pieniężnej oraz ustanowienie banku centralnego odpowiadającego nowym wymaganiom, szczególnie potrzebie stabilizacji pieniądza polskiego⁵².

Podzielony na zwalczające się partie Sejm nie był w stanie powstrzymać ruiny gospodarczej państwa. Jednak gdy u progu 1924 r. inflacja doszła do punktu krytycznego, a wewnętrzna i zewnętrzna sytuacja Polski mogła prowadzić do krachu jej państwowości, ten sam Sejm podjął niemal jednomyślne decyzje dla ratowania kraju. Prezydent powierzył 19 grudnia 1923 r. Władysławowi Grabskiemu misję utworzenia rządu, a Sejm ustawą z 11 stycznia 1924 r. o naprawie Skarbu Państwa i reformie walutowej⁵³ udzielił mu daleko idących uprawnień, ograniczając własne prerogatywy. W. Grabski jako premier i Minister Skarbu dostał takie uprawnienia, jakich dotąd nikt w dziejach polskiego parlamentaryzmu nie miał. Określano je nawet jako „dyktatorskie”. Dla celów reformy rząd otrzymał prawo wydawania rozporządzeń z mocą ustawy, bez zgody Sejmu i Senatu. Do najważniejszych uprawnień należało też pełnomocnictwo do zwaloryzowania podatków (łącznie z podatkiem majątkowym) i kredytów. Rozpisano pożyczki wewnętrzne

⁴⁹ CZAPSKA, *Polska Krajowa*, s. 29.

⁵⁰ ROSZKOWSKI, *Kształtowanie się podstaw*, s. 200.

⁵¹ Tak też: MIKOS, *Ustrojowa pozycja*, s. 18.

⁵² BAKA, *Bankowość centralna*, s. 91.

⁵³ Ustawa z dnia 11 stycznia 1924 r. o naprawie Skarbu Państwa i reformie walutowej, Dz. U. Nr 4, poz. 28.

w celu pozyskania kapitału dla wprowadzanych reform. Grabski zarządził daleko idące oszczędności budżetowe, administracyjne i inwestycyjne, a także wstrzymał emisję marki na potrzeby Skarbu Państwa. Dopiero po osiągnięciu równowagi budżetowej i zahamowaniu inflacji przystąpiono do reformy skarbu i waluty⁵⁴.

Dnia 11 stycznia 1924 r. Sejm uchwalił przedstawioną przez premiera W. Grabskiego ustawę o naprawie Skarbu Państwa i reformie walutowej. Zgodnie z art. 1 pkt 11a tejże ustawy, dla naprawy Skarbu Państwa i przeprowadzenia reformy walutowej postanowiono ustalenie warunków likwidacji Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, a tym samym ustawę tę należy traktować jako podstawę prawną likwidacji PKKP. Ustawa ta nakładała na Prezydenta Rzeczypospolitej obowiązek wykonania postanowień art. 1 ustawy do dnia 30 czerwca 1924 r. drogą rozporządzeń, wydawanych na podstawie uchwał rządu⁵⁵.

Ustawa (art. 1 pkt 8-11) upoważniła więc Prezydenta RP do wydawania rozporządzeń, mających stworzyć nowy ustrój pieniężny, a mianowicie do:

- 1) ustalenia i wprowadzenia nowego systemu pieniężnego opartego na monometalizmie złotym;
- 2) określenia i wypuszczenia środków płatniczych mających moc zwalniania od zobowiązań;
- 3) ustalenia relacji marek polskich do nowej jednostki monetarnej;
- 4) ustalenia warunków likwidacji PKKP;
- 5) powołania do życia nowego banku emisyjnego;
- 6) ustalenia zasad przerachowania na nową walutę zobowiązań publicznych i prywatno-prawnych.

Na podstawie uzyskanych pełnomocnictw rząd wydał w stosunkowo krótkim czasie szereg następujących rozporządzeń:

1) rozporządzenie z dnia 20 stycznia 1924 r. w przedmiocie systemu monetarnego⁵⁶, które ustalało, że „jednostką monetarną Rzeczypospolitej Polskiej jest złoty zawierający 9/31 części grama czystego złota”; był to parytet odpowiadający frankowi szwajcarskiemu, zgodnie z uchwalonymi już uprzednio aktami normatywnymi;

2) rozporządzenie z dnia 20 stycznia 1924 r. w przedmiocie ustanowienia statutu dla banku emisyjnego⁵⁷ (Banku Polskiego) i nadające temu bankowi wyłącz-

⁵⁴ KOKOCIŃSKI, *Pieniądz papierowy*, s. 99-100.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 20 stycznia 1924 r. w przedmiocie systemu monetarnego, Dz. U. Nr 7, poz. 65 z późn. zm.

⁵⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 20 stycznia 1924 r. w przedmiocie ustanowienia statutu dla banku emisyjnego, Dz. U. Nr 8, poz. 75 z późn. zm.

ny przywilej wypuszczania biletów bankowych będących prawnym środkiem płatniczym do dnia 31 grudnia 1944 r.;

3) rozporządzenie z dnia 14 kwietnia 1924 r. o zmianie ustroju pieniężnego⁵⁸, ustalające relację marki polskiej do złotego (jako jednostki monetarnej RP⁵⁹) w wysokości 1 800 000 marek polskich za jednego złotego;

4) rozporządzenie o przerechowaniu zobowiązań prywatno-prawnych z dnia 14 maja 1924 r.⁶⁰; sprawa przerechowania należności publicznych była już uprzednio uregulowana ustawą z dnia 6 grudnia 1923 r.⁶¹, a przerechowanie zobowiązań Skarbu Państwa – rozporządzeniami z 17 marca i 26 czerwca 1924 r.

Znowelizowano także zasady reglamentacji dewizowej przez wydanie rozporządzenia Ministra Skarbu w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości z dnia 28 marca 1924 r. w przedmiocie regulowania obrotu dewizami i walutami zagranicznymi oraz obrotu pieniężnego z zagranicą⁶². Rozporządzenie to stwierdzało, że zakup i sprzedaż walut zagranicznych i dewiz w granicach Rzeczypospolitej jest dozwolony oraz że przekazywanie walut zagranicznych za granicę winno być dokonywane jedynie za pośrednictwem banków dewizowych. Banki te otrzymały szerokie pełnomocnictwa sprzedawania i przekazywania za granicę dewiz na wymienione w rozporządzeniu cele gospodarczo uzasadnione. W ówczesnych warunkach była to daleko posunięta liberalizacja obrotów pieniężnych z zagranicą. Utrzymano jednak kontrolę wpływu waluty eksportowej do Banku Polskiego lub banków dewizowych⁶³.

Wracając do problematyki PKKP i podstawy prawnej jej likwidacji, czyli do ustawy z dnia 11 stycznia 1924 r. o naprawie Skarbu Państwa i reformie walutowej – ustawa ta stanowiła, że funkcje PKKP miał przejąć nowy bank emisyjny, do powołania którego upoważniono Prezydenta RP. Na mocy tej ustawy postanowiono przekazać nowotworzonemu bankowi emisyjnemu „w drodze alienacji majątek państwowy, znajdujący się w posiadaniu Polskiej Krajowej Kasy Pożycz-

⁵⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 kwietnia 1924 r. o zmianie ustroju pieniężnego, Dz. U. Nr 34, poz. 351 z późn. zm.

⁵⁹ Zob. rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 20 stycznia 1924 r. w przedmiocie systemu monetarnego.

⁶⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 maja 1924 r. o przerechowaniu zobowiązań prywatno-prawnych, Dz. U. Nr 42, poz. 441 z późn. zm.

⁶¹ Ustawa z dnia 6 grudnia 1923 r. o zastosowaniu stałej jednostki do obliczania danin, niektórych innych dochodów publicznych oraz kredytów, udzielanych przez instytucje państwowe i samorządowe, Dz. U. Nr 127, poz. 1044 z późn. zm.

⁶² Rozporządzenie Ministra Skarbu w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości z dnia 28 marca 1924 r. w przedmiocie regulowania obrotu dewizami i walutami zagranicznymi oraz obrotu pieniężnego z zagranicą, Dz. U. Nr 29, poz. 290 z późn. zm.

⁶³ Tamże oraz KARPİŃSKI, *Ustroje pieniężne w Polsce*, s. 57-58.

kowej, jak również majątek Skarbu Narodowego”. Do czasu rozpoczęcia działalności nowego banku emisyjnego rolę tę pełnić miała nadal PKKP. Dnia 20 stycznia 1924 r. rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej ogłoszono statut Banku Polskiego, który nie określał jeszcze stosunku PKKP do przyszłej instytucji emisyjnej. Jednak już 1 lutego 1924 r. Prezydent RP wydał następne rozporządzenie o zamknięciu kredytu dla Skarbu Państwa w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej i o nadzorze nad jej działalnością emisyjną i kredytową⁶⁴, powołujące Radę Nadzorczą PKKP „dla przygotowania likwidacji Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej oraz nadzoru nad jej działalnością emisyjną i kredytową”. W skład Rady Nadzorczej, zgodnie z rozporządzeniem, weszli członkowie Komitetu Organizacyjnego Banku Polskiego: Stanisław Karpiński, Ksawery Stanisław Adamski, Zygmunt Chrzanowski, Jan Kanty Steczkowski i Franciszek Stefczyk⁶⁵ oraz trzech członkowie z ramienia Ministerstwa Skarbu – później, na mocy rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 20 lutego 1924 r. ich liczba zwiększyła się do pięciu⁶⁶. Prezesem Rady Nadzorczej został mianowany Stanisław Karpiński⁶⁷ (był on jednocześnie prezesem Komitetu Organizacyjnego Banku Polskiego). Ustalenie zakresu działalności Rady Nadzorczej powierzono Ministrowi Skarbu (miał on wydać stosowne rozporządzenie). Rozporządzenie z dnia 1 lutego 1924 r. postanowiło także, że „kredyt dla Skarbu Państwa w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej na pokrycie niedoboru budżetowego zamyka się stanem zadłużenia z dnia 1 lutego 1924 r. Dalsze pożyczki z tego tytułu są wykluczone”. Jak pisze E. Czapska, „decyzja ta miała na celu zapewnienie marce polskiej stałej wartości, zanim została ona wymieniona na nowy pieniądz – złoty”⁶⁸.

W dniu 7 lutego 1924 r. Minister Skarbu wydał rozporządzenie w przedmiocie wykonania rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 1 lutego 1924 r., gdzie ustalił zakres obowiązków Rady Nadzorczej Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej.

⁶⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 1 lutego 1924 r. o zamknięciu kredytu dla Skarbu Państwa w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej i o nadzorze nad jej działalnością emisyjną i kredytową, Dz. U. Nr 12, poz. 104 z późn. zm.

⁶⁵ Z. KARPIŃSKI, *Bank Polski 1924-1939. Przyczynek do historii gospodarczej okresu międzywojennego*, Warszawa: Polskie Wydawnictwa Gospodarcze 1958, s. 15.

⁶⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 20 lutego 1924 r. w przedmiocie zmiany rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 1 lutego 1924 r. (Dz. U. R.P Nr 12, poz. 104) o zamknięciu kredytu dla Skarbu Państwa w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej i o nadzorze nad jej działalnością emisyjną i kredytową, Dz. U. Nr 16, poz. 152.

⁶⁷ S. KARPIŃSKI, *Pamiętnik dziesięciolecia 1915-1924*, Warszawa: Nakładem Księgarni F. Hoesicka 1931, s. 324.

⁶⁸ CZAPSKA, *Polska Krajowa*, s. 29.

Zgodnie z tym rozporządzeniem, do zakresu działalności Rady Nadzorczej PKKP należało⁶⁹:

- a) ustalenie zasad działalności emisyjnej i kredytowej PKKP;
- b) oznaczenie wysokości stopy dyskontowej oraz stawek procentowych i prowizyjnych;
- c) prowadzenie nadzoru nad czynnościami organów wykonawczych PKKP oraz przeprowadzenie kontroli działalności, bilansów i sprawozdań;
- d) zatwierdzanie preliminarza wydatków;
- e) przedkładanie Ministrowi Skarbu wniosków dotyczących spraw organizacyjnych, zmian personalnych w składzie Naczelnej Dyrekcji oraz pracowników PKKP, zmian przepisów służbowych, uposażeniowych, emerytalnych i dyscyplinarnych oraz wszelkich innych spraw wychodzących poza ramy bieżącego interesu bankowego.

Rada Nadzorcza miała wykonywać powierzone obowiązki kolegiálně; na podstawie uchwały mogła także wykonać niektóre czynności należące do jej kompetencji powierzyć poszczególnym swoim członkom, a także mogła powoływać do poszczególnych czynności biegłych i ekspertów. Przewodniczącemu Rady Nadzorczej przysługiwało prawo zawieszania uchwał, które jego zdaniem wykroczyły przeciwko ustawom lub interesowi państwowemu. Zawieszone uchwały miały być niezwłocznie przedłożone do ostatecznej decyzji Ministrowi Skarbu⁷⁰.

Należy się zgodzić z tym, że „wszystkie wymienione wyżej działania służyły przystosowaniu czynności PKKP do wymagań statutu Banku Polskiego, ponieważ miał on w efekcie przejąć istniejącą od 1917 r. Polską Krajową Kasę Pożyczkową. Natomiast te czynności, których nowy bank jako spółka nie mógł przejąć, miały ulec stopniowej likwidacji”⁷¹.

Dnia 14 kwietnia 1924 r. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej wydał rozporządzenie o zmianie ustroju pieniężnego. Rozporządzenie to ustalało relację marki polskiej do złotego w wysokości 1 800 000 mkp za 1 złotego. Od 1 lipca 1924 r. marka polska przestała być prawnym środkiem płatniczym. Od dnia rozpoczęcia czynności przez Bank Polski, PKKP miała zaprzestać wszelkiej emisji, a marki polskie wpływające tytułem spłaty kredytów, udzielonych przez PKKP nie mogły być ponownie wpuszczane w obieg. Sama Kasa z dniem rozpoczęcia czynności

⁶⁹ § 1 rozporządzenia Ministra Skarbu z dnia 7 lutego 1924 r. w przedmiocie wykonania rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 1 lutego 1924 r. o zamknięciu kredytu dla Skarbu Państwa w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej i o nadzorze nad jej działalnością kredytową i emisyjną, Dz. U. Nr 14, poz. 138.

⁷⁰ Tamże, § 2 i § 3.

⁷¹ CZAPSKA, *Polska Krajowa*, s. 30.

przez Bank Polski miała przejść w stan likwidacji, przy czym sposób, warunki i bliższe szczegóły likwidacji miał ustalić Minister Skarbu. Upoważniono go także do „zawarcia z Bankiem Polskim umowy w przedmiocie alienacji majątku Skarbu Narodowego oraz majątku znajdującego się w posiadaniu Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej”⁷².

Podpisanie umowy, o której stanowi rozporządzenie z dnia 14 kwietnia 1924 r., nastąpiło jeszcze przed rozpoczęciem działalności Banku Polskiego. Umowa ta ustalała przejęcie części aktywów i pasywów PKKP przez Bank Polski na jego własny rachunek oraz likwidację pozostałych. Do najważniejszych pozycji przejętych przez Bank Polski należały waluty obce i dewizy zagraniczne (wielkość 140 mln zł – przejęto ją płacąc 5,18 zł za dolara) oraz portfel wekslowy (wartość 110 mln zł). Wśród aktywów przejętych przez Bank Polski po likwidującej się PKKP były również pozycje ruchomości i nieruchomości, pozostałości u korespondentów zagranicznych, rachunek reportowy, portfel pożyczek terminowych, złotych oraz lokata funduszu przezorności. Najważniejszą pozycję wśród przejętych pasywów stanowił rachunek żyrowy (wielkość 140 mln zł). Innymi pozycjami pasywów przejętymi przez Bank Polski były: fundusz przezorności, pozostałości na rachunku lora w walucie zagranicznej (w sumie 2 mln zł). Saldo likwidacyjne PKKP wypadło ujemnie – 157 mln zł. Sumę tę pokrył Skarb Państwa złotem, bilonem oraz walutami obcymi. Oprócz wyszczególnienia aktywów i pasywów wspomniana wyżej umowa wymieniała również funkcje, które miał spełniać Bank Polski po likwidacji PKKP. Należała do nich dalsza komisowa sprzedaż 5% premiovej pożyczki dolarowej, przyjmowanie do bezpłatnego depozytu Skarbu zapasów kruszców oraz kosztowności przechowywanych dotąd przez PKKP poza bilansem oraz prowadzenie rachunku Centralnej Kasy Państwowej. Bank Polski przejął po PKKP wszystkie jej gmachy oraz kadrę pracowniczą⁷³.

E. Czapska słusznie zwraca uwagę na to, że „likwidacja Kasy nie dokonała się w wyniku jednego aktu przejęcia, lecz odbywała się etapami. Oprócz wymienionej umowy, która stanowiła podstawę przejęcia PKKP przez Bank Polski, rząd zawarł z tą instytucją wiele umów dodatkowych. Likwidacja Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej została dokonana w bardzo krótkim czasie. Od podjęcia decyzji do postawienia Kasy w stan likwidacji upłynęło niecałe pięć miesięcy, bowiem dnia 28 kwietnia 1924 r. rozpoczął wykonywanie czynności nowy bank emisyjny – Bank Polski”⁷⁴.

⁷² § 1-2, § 4-5, § 11-12 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 kwietnia 1924 r. o zmianie ustroju pieniężnego.

⁷³ CZAPSKA, *Polska Krajowa*, s. 30.

⁷⁴ Tamże.

PODSUMOWANIE

Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa była instytucją emisyjną na miarę swojego czasu. Została utworzona przez okupanta, aby zastąpić działalność emisyjną Reichsbanku w celu jego odciążenia od nadmiernej emisji. W okresie okupacyjnym (lata 1917-1918) zaspokajała więc potrzeby finansowe Rzeszy Niemieckiej i władz okupacyjnych, które w ten sposób, „cudzymi rękami”, finansowały swoje działania wojenne, odciążając Bank Rzeszy. Doprowadzono przez to do nadmiernej emisji marek polskich, naruszając równowagę na rynku i powodując wzrost inflacji.

PKKP przetrwała dłużej niż zakładano i po odzyskaniu przez Polskę niepodległości stała się pierwszą instytucją emisyjną II Rzeczypospolitej Polskiej. Do jej niewątpliwych zasług należy przyczynienie się do ujednoczenia obiegu pieniężnego nowoutworzonego państwa polskiego, ale po 7 latach postanowiono ją zlikwidować, zastępując ją bankiem centralnym II RP: Bankiem Polskim S.A. Na mocy aktów normatywnych wydanych w ramach reform W. Grabskiego przywrócono także tradycyjną polską walutę, zastępując markę polską emitowaną przez PKKP złotym, opiewającym na grosze (decyzja w tej sprawie zapadła w Sejmie już 28 lutego 1919 r., choć pojawiały się pomysły nadania polskiej walucie zupełnie innych nazw: lech⁷⁵, kościuszko czy polon⁷⁶).

C. Leszczyńska konstatuje: „Działalność PKKP przypadła na szczególnie trudne lata polskiej niepodległości, do 1920 r. zdominowanych przez wojny o granice kraju, potem przez odbudowę, unifikację i integrację niemal wszystkich dziedzin życia. Przejawem problemów politycznych tego okresu były niestabilna sytuacja polityczna i częste zmiany rządów. Wyrazem trudności gospodarczych był kryzys finansów państwa, polegający na niemożności sfinansowania bieżących wydatków budżetu za pomocą normalnych dochodów podatkowych⁷⁷. Tymczasem potrzeby skarbowe rosły, a wpływy z podatków były niewielkie. Jednocześnie, dla zabezpieczenia przyszłej waluty II RP, Kasa skupowała waluty obce, dewizy i złoto. Wszystko to spowodowało, że podstawowa czynność PKKP – emisja banknotów, była nadużywana. Nadmierna emisja doprowadziła w 1923 r. do hiperinflacji, która spowodowała trudności m.in. na rynku kredytowym bankowości prywatnej.

⁷⁵ Na ten temat zob.: KOMIERZYŃSKA-ORLIŃSKA, *The Foundation and Organization*, s. 54.

⁷⁶ C. LESZCZYŃSKA, *Zarys historii polskiej bankowości centralnej*, Warszawa: Narodowy Bank Polski, Departament Edukacji i Wydawnictw 2010, s. 14, on-line: <http://www.nbp.pl/publikacje/historia/zarys-historii-polskiej-bankowosci-centralnej.pdf> [dostęp: 15.09.2018].

⁷⁷ Tamże, s. 14.

W sukurs przyszła PKKP, udzielając w 1923 r. większości kredytów na rynku i tym samym przyczyniła się do etatyzacji polskiej bankowości, co nie było zamierzonym efektem działalności kredytowej Kasy. Stała się ona konkurentem banków prywatnych i nie realizowała tym samym jednej z typowych funkcji banków centralnych – funkcji banku banków. Nie można więc określać jej mianem banku centralnego. Była to instytucja emisyjna, która wskutek reform W. Grabskiego została zlikwidowana i – jak wyżej wspomniano – zastąpiona Bankiem Polskim S.A., bankiem centralnym II RP, z dniem rozpoczęcia przez ten bank czynności 28 kwietnia 1924 r.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA PRAWA

- Ustawa Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, Dz. U. z 1918 r. Nr 19, poz. 56 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 20 listopada 1919 r. o walucie w obrębie byłej dzielnicy pruskiej, Dz. U. Nr 91, poz. 492.
- Ustawa z dnia 15 stycznia 1920 r. w przedmiocie ustanowienia marki polskiej prawnym środkiem płatniczym na całym obszarze Rzeczypospolitej, Dz. U. Nr 5, poz. 26.
- Ustawa z dnia 24 marca 1920 r. o stemplowaniu i wymianie biletów koronowych, emitowanych przez Bank Austrjacko-Węgierski, Dz. U. Nr 28, poz. 166.
- Ustawa z dnia 29 kwietnia 1920 r. o zakazie dokonywania wypłat w walucie rublowej rosyjskiej i przerachowaniu zobowiązań rublowych na marki polskie, Dz. U. Nr 38, poz. 216.
- Ustawa z dnia 14 lipca 1920 r. o zmianie art. 5 punktu a ustawy Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, Dz. U. Nr 62, poz. 402.
- Ustawa z dnia 15 kwietnia 1921 r. o zmianie artykułów 10 i 12 ustawy Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej (Dz. Pr. z 1918 r. Nr 19, poz. 56), Dz. U. Nr 38, poz. 227.
- Ustawa z dnia 6 grudnia 1923 r. o zastosowaniu stałej jednostki do obliczania danin, niektórych innych dochodów publicznych oraz kredytów, udzielanych przez instytucje państwowe i samorządowe, Dz. U. Nr 127, poz. 1044 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 11 stycznia 1924 r. o naprawie Skarbu Państwa i reformie walutowej, Dz. U. Nr 4, poz. 28.
- Dekret z dnia 8 lutego 1919 r., Dz. U. Nr 14, poz. 167.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu w przedmiocie ustanowienia stosunku marek polskich do koron, Dz. U. z 1919 r. Nr 96, poz. 513.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 grudnia 1922 r. w przedmiocie zaprowadzenia waluty polskiej na górnośląskiej części Województwa Śląskiego, Dz. U. Nr 115, poz. 1038.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 20 stycznia 1924 r. w przedmiocie systemu monetarnego, Dz. U. Nr 7, poz. 65 z późn. zm.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 20 stycznia 1924 r. w przedmiocie ustanowienia statutu dla banku emisyjnego, Dz. U. Nr 8, poz. 75 z późn. zm.

- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 1 lutego 1924 r. o zamknięciu kredytu dla Skarbu Państwa w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej i o nadzorze nad jej działalnością emisyjną i kredytową, Dz. U. Nr 12, poz. 104 z późn. zm.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 7 lutego 1924 r. w przedmiocie wykonania rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 1 lutego 1924 r. o zamknięciu kredytu dla Skarbu Państwa w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej i o nadzorze nad jej działalnością kredytową i emisyjną, Dz. U. Nr 14, poz. 138.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 20 lutego 1924 r. w przedmiocie zmiany rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 1 lutego 1924 r. (Dz. U. R.P Nr 12, poz. 104) o zamknięciu kredytu dla Skarbu Państwa w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej i o nadzorze nad jej działalnością emisyjną i kredytową, Dz. U. Nr 16, poz. 152.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości z dnia 28 marca 1924 r. w przedmiocie regulowania obrotu dewizami i walutami zagranicznymi oraz obrotu pieniężnego z zagranicą, Dz. U. Nr 29, poz. 290 z późn. zm.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 kwietnia 1924 r. o zmianie ustroju pieniężnego, Dz. U. Nr 34, poz. 351 z późn. zm.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 maja 1924 r. o przerachowaniu zobowiązań prywatno-prawnych, Dz. U. Nr 42, poz. 441 z późn. zm.

LITERATURA

- BAKA Władysław: Bankowość centralna. Funkcje – metody – organizacja, Warszawa: Biblioteka Menedżera i Bankowca 2001.
- BUCZKOWSKI Tomasz J., NOWAK Henryk: Bank Polski 1828-1928. Dla upamiętnienia stoletniego jubileuszu otwarcia, Warszawa: Drukarnia Banku Polskiego 1928.
- CZAPSKA Elżbieta: Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa, *Bank i Kredyt* 5-6 (1988), s. 21-30.
- JEZIERSKI Andrzej, LESZCZYŃSKA Cecylia: Historia gospodarcza Polski, Warszawa: Wydawnictwo Key Text 2001.
- JEZIERSKI Andrzej, Reformy pieniężne w Polsce w perspektywie historycznej, *Bank i Kredyt* 10 (1994), s. 4-14.
- KARPIŃSKI Stanisław: Pamiętnik dziesięciolecia 1915-1924, Warszawa: Nakładem Księgarni F. Hołesicka 1931.
- KARPIŃSKI Zygmunt: Bank Polski 1924-1939. Przyczynek do historii gospodarczej okresu międzywojennego, Warszawa: Polskie Wydawnictwa Gospodarcze 1958.
- KARPIŃSKI Zygmunt: Ustroje pieniężne w Polsce od roku 1917, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1968.
- KEMPNER Stanisław A.: Dzieje gospodarcze Polski porzobiorowej w zarysie, Warszawa: Druk K. Kowalewskiego 1922.
- KOKOCIŃSKI Lech: Pieniądz papierowy na ziemiach polskich, Warszawa: Rosikon Press 1996.
- KOMIERZYŃSKA-ORLIŃSKA Eliza: The Foundation and Organization of the Bank of Poland Joint Stock Company, *Annales Universitatis Mariae-Curie-Skłodowska*, sectio G (Ius) LXV (2018), nr 1, s. 53-67.
- KOSIERADZKA Eliza: Geneza banku centralnego na ziemiach polskich, *Annales Universitatis Mariae-Curie-Skłodowska Lublin-Polonia*, sectio G (Ius) LXIII (2016), nr 1, s. 41-60.

- KULIKOWSKI Józef: Kredyt w Polsce w dobie inflacji, Poznań: Fiszer i Majewski Księgarnia Uniwersytecka, Drukarnia Spółki Zjednoczenia Młodzieży 1923.
- LANDAU Zbigniew: Etycyzacja polskiej bankowości prywatnej w II Rzeczypospolitej, *Bank i Kredyt* 5-6 (1991), s. 32-38.
- LANDAU Zbigniew: Waluta polska w latach inflacji, *Wiadomości Narodowego Banku Polskiego* 1(1966), s. 24-29.
- LESZCZYŃSKA Cecylia: Zarys historii polskiej bankowości centralnej, Warszawa: Narodowy Bank Polski, Departament Edukacji i Wydawnictw 2010, on-line: <http://www.nbp.pl/publikacje/historia/zarys-historii-polskiej-bankowosci-centralnej.pdf> [dostęp: 15.09.2018].
- MIKOS Agnieszka: Ustrojowa pozycja banku centralnego w Polsce, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck 2006.
- MORAWSKI Wojciech: Bankowość prywatna w II Rzeczypospolitej, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej 1996.
- MORAWSKI Wojciech: Polska bankowość prywatna w okresie inflacji 1918-1923, *Bank i Kredyt* 5-6 (1991), s. 40-46.
- NOWAK Henryk: Bankowość w Polsce, Warszawa: Skład Główny w „Domu Książki Polskiej” 1932.
- ROSZKOWSKI Wojciech: Kształtowanie się podstaw polskiej gospodarki państwowej w przemyśle i bankowości w latach 1918-1924, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1982.
- TAYLOR Edward: Inflacja polska, Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk 1926.

GENEZA POLSKIEJ KRAJOWEJ KASY POŻYCZKOWEJ I JEJ DZIAŁALNOŚĆ NA ZIEMIACH POLSKICH

Streszczenie

Idea powołania Banku Polskiego jako banku centralnego II Rzeczypospolitej Polskiej i wprowadzenia nowej waluty pojawiła się tuż po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Na początku 1919 r. w kołach gospodarczych sądzono, że jednym z pierwszych posunięć rządu będzie powołanie nowego banku emisyjnego i zastąpienie nim Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, która to instytucja pojawiła się na ziemiach polskich w sytuacji nadzwyczajnej – w czasie I wojny światowej, i która wbrew pierwotnym intencjom (zarówno niemieckim, jak i polskim) przetrwała 7 lat i przekształciła się po zakończeniu wojny w pierwszy bank emisyjny niepodległego państwa polskiego.

Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa utworzona przez Niemców jako instytucja emisyjna na mocy rozporządzenia z dnia 9 grudnia 1916 r. o utworzeniu „Polnische Landes Darlehnskasse” otrzymała przywilej emitowania nowego znaku pieniężnego, nowej jednostki monetarnej pod nazwą „marka polska”. Władzom niemieckim przyświecały różne cele przy tworzeniu nowej instytucji emisyjnej – przede wszystkim chodziło o ograniczenie obszaru obiegu marki niemieckiej i stworzenie instrumentu, który miał wciągnąć okupowany obszar ziem polskich do sfinansowania wojny, wbrew zapewnieniom władz okupacyjnych, że PKKP będzie instytucją wspierającą gospodarkę i bankowość kraju – planowanego do utworzenia po zakończeniu I wojny światowej Królestwa Polskiego.

Słowa kluczowe: bank emisyjny; bank centralny; reforma walutowa; ustrój pieniężny

THE ORIGIN OF THE POLISH NATIONAL LOAN FUND
AND ITS ACTIVITY ON THE POLISH LANDS

S u m m a r y

The idea of setting up the Bank of Poland as the central bank of the Second Republic of Poland and introducing a new currency appeared just after Poland regained its independence. At the beginning of 1919, it was believed in economic circles that one of the first moves of the new government should be to set up a new issuing bank and replace, by this bank, the existing Polish National Loan Fund, which institution appeared on Polish lands in an extraordinary situation – during the First World War and which, despite the original intentions (both German and Polish), survived 7 years and evolved after the end of the war into the first issuing bank of an independent Polish state.

The Polish National Loan Fund, created by the Germans as an issuing institution under the regulation of 9 December 1916 about the “Polnische Landes Darlehnskasse” was granted the privilege of emitting a new monetary unit under the name “Polish marka”. The German authorities had different goals in setting up a new issuing institution – first and foremost, it was about limiting the area of circulation of the German monetary unit called “marka” and creating an instrument that would draw in the occupied territory of Poland to finance the war, contrary to the assurances of the occupying authorities that the Polish National Loan Fund will be the institution supporting the economy and banking of the country – planned to be created after the end of World War I of the Kingdom of Poland.

Key words: bank of issue; central bank; currency reform; monetary system